

НАДБАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ ТА УМОВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Анотація. У статті автор розкриває надбання української народної етнопедагогіки з фізичного, розумового, морально-трудового та естетичного виховання дітей дошкільного віку, що доцільні для сучасного використання в дошкільній освіті, а також ті, що є архаїчними і втратили свій сенс. Визначає умови їх використання в сучасному дошкільному закладі.

Ключові слова: народна етнопедагогіка, дошкільне дитинство, виховні традиції, дошкільний заклад, національна культура.

У сучасних умовах національного відродження України постає питання про більш ґрунтовне і продумане використання народної педагогіки в кожній ланці системи народної освіти. Розгорнулися творчі пошуки, мета яких - побудова національного дошкільного закладу, школи, національної системи виховання, піднесення навчання і виховання молоді на якісно новий рівень. Дедалі більша увага приділяється оволодінню педагогами і впровадженню в процес виховання в родині, дошкільному закладі, школі ідей і засобів народної педагогіки. Особливо велике значення має народознавча основа у вихованні дітей дошкільного віку. Цей період, за визначенням психологів та педагогів, вважається найбільш сензитивним у розвитку дитини (Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, С.М.Ніколаєва). В перші роки життя активно формуються почуття любові до своїх батьків, рідного дому, Батьківщини; виникають першооснови зв'язків з історичним коренем рідного народу. Зміцнення педагогічних позицій родинно-суспільного виховання і формування підростаючої особистості реалізується краще тоді, коли дошкільнята зростають і розвиваються, засвоюючи духовні надбання народу. За переконанням сучасних вчених, поза національною культурою українського народу, його історичним минулим, неможливе успішне розв'язання проблеми формування особистості дитини (Л.В.Артемова, А.М.Богуш, В.Г.Кузь, Н.В.Лисенко, В.О.Моляко, Ю.Д.Руденко, М.Г.Стельмахович).

Метою статті є здійснити історико-педагогічний аналіз виховних традицій української дошкільної етнопедагогіки, яка містить у собі цінний народний

педагогічний досвід щодо різнобічного виховання дитини дошкільного віку. Фактично, в народній дошкільній педагогіці знаходять реалізацію всі завдання фізичного, розумового, морально-трудового та естетичного виховання дітей.

Завдання:

1. Визначити надбання народної педагогічної спадщини, які можуть бути використані в сучасній дошкільній освіті.

2. Виокремити засоби народної педагогіки, які з позицій наукової дошкільної педагогіки, є архаїчними, марновірними і консервативними.

3. Визначити умови реалізації надбань народної педагогічної спадщини в сучасній практиці дошкільної освіти.

Отже, виникає необхідність з'ясувати ефективність та результативність застосування її засобів у практиці дошкільної освіти. Поєднання народної дошкільної педагогіки з досягненнями сучасної науки забезпечить реальні можливості для перебудови родинно-громадського виховання.

Народна дошкільна педагогіка чітко усвідомлювала мету фізичного виховання дитини, необхідні засоби для зміцнювання і збереження здоров'я та фізичного розвитку малят. Історично-пізнавальне значення має те, що народ турботу про здоров'я дитини та його охорону і зміцнення вважав найнеобхіднішою умовою, від якої залежить загальний розвиток людини та досягнення її різнобічного виховання. Заслугує на увагу в практичному застосуванні на сьогоднішній день різноманітність прийомів, які народ використовував з метою загартування і розвитку рухів дітей, що мало на меті зберегти та зміцнити здоров'я. Так, достатньо продуманими можна вважати ряд пристосувань, які створювались в народі для полегшення дитині оволодіти рухами при сидінні та ходьбі. На наш погляд, їх доцільно знати сучасним батькам дітей раннього віку і використовувати в родинному вихованні дитини.

Архаїчними і непридатними на сьогоднішній день слід вважати створювані народом прилаштування для штучного вигодовування немовлят.

Зміцненню здоров'я дітей слугуватиме обізнаність батьків з тим, як в українській етнопедагогіці використовувались народна медицина та засоби

лікування дітей. У фізичному вихованні в сучасних дошкільних закладах і початкових класах повною мірою можуть бути використані народні рухливі ігри, як з метою розвитку та вдосконалення основних рухів, так і для вдосконалення фізичних якостей, а також малі форми фольклору під час формування культурно-гігієнічних навичок.

Проведений нами аналіз надбань української народної педагогіки з фізичного виховання дітей дошкільного віку свідчить про доцільність використання народних засобів в практиці сучасного родинно-суспільного виховання. Це буде сприяти поєднанню народної і офіційної педагогіки та підвищить ефективність фізичного виховання дітей.

В основі створеної народом системи розумового виховання дітей в дошкільний період життя було цілком правомірно покладено формування початкових уявлень про навколишній світ: природу рідного краю, суспільство, світ речей, саму дитину, працю людей, звичаї і обряди свого народу. Цією системою також передбачалося вдосконалення у дітей сенсорної культури, а також розумових здібностей та інтелектуальних умінь.

У народній дошкільній педагогіці склалися та диференційовано застосувалися різноманітні засоби розумового виховання дітей з урахуванням їх віку і особливостей розвитку. Так, для розумового розвитку дітей раннього віку можуть використовуватись створені народом колискові, пестушки, потішки, замовлянки, мовно-рухливі ігри, а в роботі з дітьми дошкільного віку батьки і вихователі дошкільних закладів передачу дітям знань і практичного досвіду можуть здійснювати за допомогою народних оповідань, казок, легенд, лічилок і скоромовок. Доцільними, на нашу думку, є також народні шляхи доступного ознайомлення дітей з метеорологією, астрономією, характерними ознаками сезонних змін в природі відповідно річного народного сільськогосподарського календаря.

Не залишилося поза увагою в народі і здійснення спеціальної підготовки дітей до школи. Вживані народом прийоми стимулювання дітей до читання та залучення їх до народної математики можуть бути використані і в сучасній роботі дошкільних закладів по підготовці дітей до школи.

Проте архаїчними можна вважати народні уявлення, які свого часу були доцільними, про необхідність початку навчання дитини 1 грудня в день святого Наума. Вони засвідчують місце навчання в загальній життєдіяльності дитини в умовах прилучення її до сільськогосподарських робіт. Нині такі уявлення втратили сенс і мають лише пізнавальне значення. Здійснений нами аналіз переконує, що в народній дошкільній педагогіці ми знаходимо реалізацію всіх завдань розумового виховання сучасної педагогіки. Зміст роботи, яка проводилась з дітьми, відповідає сучасному розумінню сутності забезпечення інтелектуальної готовності дитини до шкільного навчання.

Народна дошкільна педагогіка у громадянському вихованні дітей як майбутніх громадян, диференційовано враховувала особливості хлопчаків і дівчаток. Так, у вихованні хлопчиків особлива увага надавалась формуванню лицарських якостей. Воно виражалось: по-перше, в привчанні хлопчиків шляхетно-шанобливо ставитись до жіночої статі; по-друге, у формуванні в хлопчиків тих якостей, які стануть у нагоді у майбутньому житті як захиснику Вітчизни. Це зокрема, таких якостей, як сміливість, мужність, витривалість, впевненість. Загальновідомо, що вже дітей старшого віку привчали скакати на коні, стріляти з лука, жити у степу ("Степ та воли - козацька доля").

Батьки часто розповідали своїм дітям про рідну Україну, її захисників-лицарів, збуджуючи у дитячих душах вдячність, шану до них і прагнення продовжити її свободолюбиву боротьбу.

Ефективними засобами посилення цих лицарських почуттів є українські народні приказки, думи, легенди на патріотичну тематику, де славляться запорізькі козаки, їх мужність і відвага, шляхетність і мудрість, ніжність і ліризм у ставленні до добрих людей, до друзів, до рідних, до Батьківщини. ("Зроду-віку козак не був і не буде катом", "Де козак, там і слава", "Козацькому роду нема переводу", "Козак з біди не заплаче", "Козак журби не має", "У ляхів - пани, на Москві - реб'ята, а у нас - брати" (кобзарське), "Слава не поляже, не поляже, а, що діялось в світі, чия правда, чия кривда і чії ми діти" (кобзарське). Несли людям правду про героїчну минувшину кобзарі, які своїми історичними думами, піснями плекали патріотичні почуття дітей,

бо саме ті були найбільш вдячними і активними слухачами. "Український бандурист не был забавником, - писал М.Максимович, - потешив иногда молодежь кратким сказанием об удали казацкой, он внушал ей простодушные, но глубоко нравственные понятия, что и составляет святой долг человечества" [5].

У вихованні дівчинки, як майбутньої громадянки, головний акцент робився на формуванні у неї таких якостей, як доброта, ніжність, турботливість, які будуть їй потрібні як майбутній Березині родинного вогнища. Донька вже з дошкільних років – помічниця матері у побуті, перша нянька своїх братиків і сестричок. Цим самим її готували до виконання функцій дітонародження як необхідної умови продовження нації. Це, зокрема, відбито у малих творах фольклору: "Де діточок сім, там доля всім", "Жінка чоловікові подруга, а не прислуга". Ця думка просліджується у дитячих народних пісеньках-забавлянках, зокрема: "У нашого Омелька невеличка сімейка".

Таким чином, у процесі аналізу філологічного і етнографічного матеріалу ми встановили, що народна дошкільна етнопедагогіка на перше місце серед вихователів дитини ставить родину - матір, батька, дідуся, бабусю та сільську громаду. Це і становить основну історично-пізнавальну цінність підходу до морального виховання дитини дошкільного віку. Правомірність цього підтверджується багатьма сучасними науковими психолого-педагогічними дослідженнями. Українська сім'я постійно турбувалася про моральне виховання, прагнула, щоб сприятлива родинна атмосфера впливала на формування позитивної морально-емоційної сфери дитини. Це було головним підґрунтям виховання у дітей моральних почуттів. Не менше значення відводилось формуванню у дітей моральних уявлень та привчання до звичок і навичок моральної поведінки. Здійснюючи активізацію морального досвіду дитини, родина домагалася пробудження у дітей моральної свідомості. Тому, з позицій сьогодення, надзвичайно актуальним є відродити властиве українському народу формування у дітей уявлень про свій рід, родовід і народ. Але ж відомо, що саме це і становить необхідну основу виховання шанобливого ставлення до рідних і близьких та поваги до старших, а також є однією з підвалин патріотичного виховання зростаючої особистості.

Отже, в усі віки дошкільна народна педагогіка в основу морального виховання дітей заклала засади гуманістичної, демократичної та колективістської спрямованості дитини й позитивних моральних рис характеру та волі; формування важливих моральних якостей, необхідних для досягнення успіху в будь-якій діяльності; первинних основ майбутнього громадянина та вихованню культури поведінки. Формування вищеназаних моральних якостей дитини дошкільного віку залишається надзвичайно важливим і на сьогоднішній день. Головними чинниками, завдяки яким родина реалізовувала всі напрямки морального виховання, виступали відповідна організація побуту сім'ї та дотримання традицій, звичаїв, обрядів народу відповідно річного сільськогосподарського календаря. Поряд з цим не менш актуальними для сьогодення є шляхи, які застосовував народ у формуванні у дітей лицарства і жіночості, оптимізму і гумористичності, вихованні бережливого ставлення до хліба та інших результатів праці людей.

У родинному вихованні дитини дошкільного віку народом використовувались такі методи: при звичаювання, приклад, повчання, догляд, заохочення, покарання. З перерахованих методів виховання фізичне покарання, як відомо, науковою педагогікою не визнається. Застарілими і такими, що втратили своє значення, є навчання молитви і залякування дітей, привчання їх до такого морального етикету, як народний звичай "бити чолом", тобто цілувати старших людей в руку, звертатись до найрідніших на "Ви", що звично тільки у віддалених стосунках. На наш погляд, всі інші з названих методів можуть застосовуватись в сучасному сімейному та суспільному дошкільному вихованні.

Досвід трудового виховання дітей в українській народній педагогіці містить багато цінного. Зокрема, вже у дошкільний період життя у дітей виховували трудову спрямованість, і, в першу чергу, у формуванні такої важливої якості, як працьовитість, яка визнана однією з рис менталітету українського народу. А також у підведенні дитини до розуміння народного правила: хто не працює – той не їсть. Життєздатними і на сьогоднішній день є не лише зміст і методи виховання в дітей працелюбності, а й форми залучення їх до праці. Проведений аналіз етнографічних матеріалів свідчить, що у народній педагогіці фактично вирішувалися всі завдання трудового виховання

дітей, які визначені сучасною наукою. У народній скарбниці трудового виховання тонко диференційовано засоби прищеплення дітям інтересу до праці та трудового виховання стосовно віку дітей та їх статі. У роботі з дітьми молодшого дошкільного віку батьки та практики дошкільної установи можуть використовувати набір засобів, що народ застосував у ознайомленні з працею дорослих шляхом гри-імітації, показу, спостереження, маніпуляції, вправління, навчання способу дій з елементарними предметами, знаряддями. Крім того, використовувати прийоми прищеплення навичок самостійності, самообслуговування. Доречно застосовувати також пестушки, утішки, коротенькі казочки, повчання, заклички, які прославляють працю людини та формують у дітей любов і повагу до трудящих, викликають бахання їх наслідувати. У роботі з дітьми середнього дошкільного віку має сенс ширше використання гри для посилення інтересу дітей до трудових процесів дорослих та прагнення їм допомогти. Зокрема, як це робилося в народі: безпосереднім відображенням праці дорослого у народній грі, відбиттям лише елементів трудових дій у грі та включенням ігрових моментів у сам процес праці. У роботі з дітьми старшого дошкільного віку, крім розширення та закріплення уявлень дітей про працю дорослих, доцільно використовувати застосовувані народом прийоми з метою формування трудових умінь і навичок, щоб дитина могла практично стати помічником в родині.

Деякі звичаї неприйнятні з погляду сучасності. Вони лише цікаві як історичний матеріал, який характеризує наївну віру родини, що прагнула забезпечити майбутнє дитини, прогножуючи їй хорошу та потрібну професію. Саме тому в колиску клали відповідні знаряддя праці, які безумовно не могли виправдати сподівань батьків і позначитися на долі дитини. Загалом вивчення народних традицій трудового виховання свідчить, що вони можуть відповідно застосовуватися у сучасних сільських і міських сім'ях для формування і розвитку у дітей потягу до праці, постійної готовності до будь-якого її веду, переконаності в необхідності трудитися. А це фактично і складає забезпечення психологічної готовності дитини до праці.

Українська народна педагогіка використовувала весь комплекс естетично-моральних, естетично-фізичних, естетично-розумових, естетично-трудова впливів на дитину дошкільного віку з перших місяців життя.

Вони спрямовувались на те, щоб поступово привчати дітей бачити прекрасне у людині, у природі, у побуті, розуміти і цінити народне мистецтво, прилучати їх до виявлення своїх естетичних почуттів у різних видах діяльності: у пісенній, музичній та танцювальній творчості; прищеплювати їм уміння жити за законами краси. Естетичне виховання, комплексно поєднуючись з трудовим, моральним, розумовим, фізичним вихованням, проте мало і свої організаційні форми. Насамперед, це був спів колискових, розповідання казок, загадування загадок, виготовлення різноманітних художніх виробів, народний розпис. Яскрава народна іграшка, мелодійна пісня, граціозний танець, вишивання, розписування писанок, народні урочисті свята, що супроводжувалися мальовничими обрядами, обрядовою поезією - все це залишало у душі дитини глибокий слід естетичних почувань, краси і духовності. Величезна заслуга української етнопедагогіки у тому, що вона поетизувала працю (свято першої ріллі, свято обжинок). Проведений аналіз засвідчує, що в народній педагогіці українців у вихованні дітей дошкільного віку фактично вирішувались три завдання естетичного виховання: формування уявлення про прекрасне в навколишньому житті і в мистецтві, виховання естетичного смаку, розвиток індивідуальних творчих здібностей, навичок і вмінь у різноманітній художній діяльності. Засоби естетичного впливу на дітей дошкільного віку, які використовувались у народній педагогіці в певній послідовності і системі, з врахуванням віку дітей, були спрямовані на їх різнобічне виховання. А названі завдання і спрямування естетичного виховання дошкільнят у народній педагогіці дуже співзвучні тому, як це визначене у сучасній науковій дошкільній педагогіці. Отже, тисячолітній досвід дав можливість народній системі виховання відібрати найкращі засоби впливу на дитину в час її становлення як особистості. В основі цієї системи виховання лежать зважені і вивірені часом принципи: природовідповідності, гуманності, послідовності й наступності, емоційності і активності особи вихованця у виховному процесі. Засобами впровадження цих принципів ставали різні види усної народної творчості, побут, національні звичаї і символи, факти з історії свого краю, народне мистецтво, ремесла і промисли, дитячі ігри та іграшки, мудрі заповіді народної моралі, народні правила взірцевої поведінки і спілкування між людьми.

Основними факторами у народному вихованні дитини дошкільного віку була сім'я і громада. Громадська думка мала сильний виховний вплив на підростаюче покоління. Вся увага членів родини та інших дорослих громади у процесі виховання зосереджувалася на повноцінному і подальшому розвитку фізичних та інтелектуальних сил дітей, поглибленні їхнього морального, естетичного і трудового досвіду й практичних знань, потрібних для майбутнього життя і діяльності. У зв'язку з цим традиції народної педагогіки у вихованні дітей в дошкільний період їхнього життя і в наш час відіграють велику роль у підготовці дітей до дорослого життя, привчання до праці, їх різнобічного гармонійного розвитку.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що тисячолітній досвід дав можливість народній системі виховання відібрати найкращі засоби впливу на дитину в процесі її становлення як особистості. В народній дошкільній педагогіці ми знаходимо реалізацію всіх завдань фізичного, розумового, морального, трудового і естетичного виховання дитини, які передбачаються і сьогодні науковою дошкільною педагогікою. Зміст роботи, яка проводилась з дітьми в українських родинах, відповідає сучасному розумінню спрямованості виховання на різнобічний розвиток. В зв'язку з цим традиції народної педагогіки, її надбання у вихованні дітей в дошкільний період їхнього життя в наш час є актуальними і ефективними. Але, звичайно, в традиційній народній педагогічній системі минулого, поряд з цінними, позитивними, були й слабкі сторони, такі чинники впливу на дитину, які з позиції наукової дошкільної педагогіки мають лише пізнавальне значення або зовсім архаїчні, консервативні, марновірні, навіть жорстокі.

Як вже зазначалося, система виховання та освіти дітей в сучасних дошкільних закладах мусить бути національною. Дошкільники повинні знаходитись під постійним виховним впливом духовної і матеріальної культури свого народу, задля чого їх з раннього віку слід ознайомлювати з культурою та історією свого народу. Водночас, стан проблеми використання народознавства і народної педагогіки в досвіді родинного та суспільного виховання свідчить, що практики суспільного дошкільного виховання розуміють важливість і необхідність доступного ознайомлення дітей з українським народознавством, але при цьому явно недостатньо використовують

регіональний народознавчий матеріал та не мають чіткого уявлення про шляхи його застосування. Оптимальними, на нашу думку, для реалізації надбань народної дошкільної педагогіки у сучасних дошкільних закладах є такі педагогічні умови:

- забезпечення національного спрямування світогляду вихователів дошкільного закладу і їх готовності бути носіями народної культури;
- продуманого відбору та використання доцільних надбань української дошкільної етнопедагогіки в освітньо-виховній роботі дошкільного закладу при залученні батьків вихованців;
- поєднання інформативного народознавчого матеріалу з емоційно-художніми впливами на дітей та їхньою практичною діяльністю на основі особистісно-орієнтовної взаємодії вихователя і дитини, що і становлять перспективи подальших наукових розвідок.

Література

1. Андрієвський В. Звичаї і обряди українського народу / В. Андрієвський. – Краків, 1941. – 140 с.
2. Артемова Л.В. Національний дитячий садок на Україні / Л.В. Артемова // Дошкільне виховання. – 1991. – № 6. – С 10-11.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу / Олекса Воропай. – К.: Оберіг, 1991. – 457 с.
4. Заглада Н. Відділ монографічного дослідження села: (с. Старосілля). – К., 1930. – 165 с.
5. Максимович М.А. Українець. Соч. в 2 т / М.А. Максимович. – К., 1864. – Т.2. – 419 с.
6. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка / М.Г.Стельмахович. – К.: Рад.школа, 1985. – 312 с.

В статье автор раскрывает приобретения украинской народной этнопедагогике по физическому, умственному, морально-трудовому и эстетическому воспитанию детей дошкольного возраста, которые могут быть использованы в современной практике дошкольного образования, а также те,

которые устарели и утратили свое значение. Определяет условия их реализации в современном дошкольном учреждении.

Ключевые слова: *народная этнопедагогика, дошкольное детство, воспитательные традиции, дошкольное учреждение, национальная культура.*